

LUNDS
UNIVERSITET

Svenska – språklig inriktning
Språk- och litteraturcentrum
Lunds universitet

Anna Smålander
Examensarbete, SVE K11
VT 2013
Handledare: Gunlög Josefsson

**En undersökning om hur *varken – eller* och *vare sig –
eller* används i autentiskt skriftspråk**

Innehållsförteckning

1 Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställningar.....	3
1.2 Disposition	4
2 Bakgrund	4
2.1 V-uttryckens ursprung och den traditionella normen	4
2.2 Språkvårdsdebatten om <i>varken – eller</i> och <i>vare sig – eller</i>	6
2.3 Beskrivningar av <i>varken – eller</i> och <i>vare sig – eller</i>	7
2.3.1 Ordklassindelning av <i>varken</i> och <i>vare sig</i>	7
2.3.2 Betydelsen av <i>eller</i> och v-uttryckens funktion och distribution.....	8
2.3.3 En andra betydelse av <i>vare sig</i>	9
2.4 Tidigare undersökningar om v-uttrycken	10
2.5 Negerande element	10
3 Metod och material	12
3.1 Metod och material i datainsamlingen	12
3.2 Urval av meningar att undersöka	13
3.2.1 Urval av meningar i Bloggmix	14
3.2.2 Urval av meningar i dagstidningskorpusarna.....	14
3.3 Metod för analysen av materialet	15
4 Presentation och analys av resultaten	16
4.1 <i>Varken – eller</i> och <i>vare sig – eller</i> med och utan negerande element.....	16
4.2 Negerande element som <i>varken – eller</i> och <i>vare sig – eller</i> används med	18
4.2.1 <i>Varken – eller</i> och negerande element	18
4.2.2 <i>Vare sig – eller</i> och negerande element	19
4.2.3 Slutsats	19
4.3 Avståndet mellan v-uttrycken och det negerande elementet	20
4.3.1 Avståndet mellan det negerande elementet och <i>varken</i>	20
4.3.2 Avståndet mellan det negerande elementet och <i>vare sig</i>	22
4.3.3 Slutsats	24
4.4 V-uttryckens placering i satsen.....	24
4.4.1 Placeringen av <i>varken</i> i satser utan negerande element	24
4.4.2 Placeringen av <i>vare sig</i> i satser utan negerande element	27
4.4.3 Placeringen av <i>varken</i> i satser med negerande element	28

4.4.4 Placeringen av <i>vare sig</i> i satser med negerande element	30
4.4.5 Slutsats	32
5 Sammanfattning	33
6 Avslutande kommentar	35
Källförteckning	37

1 Inledning

Det finns språkfrågor som ständigt verkar vara på tapeten, antingen bland språkvårdare eller bland allmänheten, eller bland båda grupperna. Ibland vacklar språkbrukarnas språkkänsla i sådana frågor och ibland följer språkbrukarna olika normer. En sådan fråga som ofta stötts och blötts bland språkvårdare är hur man ska använda uttrycken *varken – eller* och *vare sig – eller*. Heter det *Jag talar inte vare sig engelska eller tyska* eller *Jag talar vare sig engelska eller tyska*? Och kan man säga *Jag kan inte berätta något om varken boken eller filmen*, dvs. en sats där både *varken – eller* och ett negerande element förekommer? Många språkvårdare har en tydlig åsikt i frågan och debatten har pågått under en längre tid. Trots detta finns det relativt lite skrivet om hur språkbrukarna faktiskt använder *varken – eller* och *vare sig – eller*. En av beskrivningarna finns i *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman & al., 1999, även kallad *SAG*). De menar att *varken – eller* oftast används i icke negerade satser¹ medan *vare sig – eller* oftast förekommer tillsammans med ett negerande element. Dock skriver de även att *varken – eller* och *vare sig – eller* ofta används synonymt i ledigare skriftspråk, men ”[d]etta språkbruk anses av många som felaktigt eller olämpligt i noggrant skriftspråk” (del 4, s. 924).

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är att ta reda på hur uttrycken *varken – eller* och *vare sig – eller* används i autentiskt skriftspråk, främst med avseende på om de används med negerande element eller om de ses som negerande i sig själva. Jag har begränsat undersökningen till den nutida svenskan, vilket jag i denna uppsats definierar som svenskan under de senaste 30 åren, alltså mellan 1983-2013. *SAG* definierar den nutida svenskan som ”svenskan under andra hälften av 1900-talet” (del 1, s. 27). Anledningen till att jag har valt en kortare period är för att begränsa urvalet av material. Jag ämnar även undersöka om bruket av *varken – eller* och *vare sig – eller* varierar mellan ledigare och formellare skriftspråk, eftersom *SAG* menar att så är fallet.

De frågeställningar som jag kommer försöka besvara är: Används *varken – eller* i satser med negerande element eller inte? Används *vare sig – eller* i satser med negerande element? Är något av användningssätten vanligare? Om *varken – eller* och *vare sig – eller* används i satser

¹ Med negerade satser respektive icke negerade satser avser jag i denna uppsats satser som innehåller respektive inte innehåller ett negerande element. Till kategorin negerande element räknar jag inte *varken* eller *vare sig* eftersom jag ämnar undersöka om de är negerande eller inte.

där negerande element förekommer, vilka negerande element förekommer då tillsammans med *varken – eller* respektive *vare sig – eller*? Tenderar *varken – eller* och *vare sig – eller* att stå nära eller långt ifrån negerande element? Och slutligen, på vilken plats i satsen förekommer *varken – eller* och *vare sig – eller* i negerade respektive icke negerade satser?

1.2 Disposition

I avsnitt 2 i denna uppsats kommer jag att redogöra för ursprungen för *varken – eller* och *vare sig – eller*, den traditionella norm som har funnits för deras användning och hur språkvårdare har debatterat denna norm. Jag kommer även att redogöra för hur olika verk har beskrivit *v*-uttrycken² och deras funktion samt kort redogöra för olika aspekter av negerande element som är relevanta för undersökningen. I avsnitt 3 presenter jag den metod och det material som jag har använt i undersökningen. Därefter går jag i avsnitt 4 över till att redovisa resultaten av undersökningen samt att analysera dessa resultat. Avsnitt 5 utgör en sammanfattning av slutsatserna och slutligen kommer i avsnitt 6 en avslutande kommentar.

2 Bakgrund

I detta andra avsnitt i uppsatsen kommer jag att presentera vad som tidigare skrivits om *varken – eller* och *vare sig – eller*, samt kort gå in på negerande element. I avsnitt 2.1 beskrivs den traditionella norm som gäller eller kanske snarare har gällt för *varken eller* och *vare sig – eller* samt *v*-uttryckens ursprung. I avsnitt 2.2 presenteras språkvårdsdebatten om *v*-uttrycken och i avsnitt 2.3 beskrivs *v*-uttrycken med utgångspunkt i några deskriptiva grammatikor. Då vissa normativa verk även har en deskriptiv aspekt förekommer några verk från avsnitt 2.2 även i 2.3. Avsnitt 2.4 utgör ett kort referat av en undersökning om hur några språkbrukare anser att *vare sig – eller* bör användas. Slutligen ges i 2.5 en kort överblick över några aspekter rörande negerande element.

2.1 *V*-uttryckens ursprung och den traditionella normen

Den traditionella normen är att *varken* i sig är negerande, medan *vare sig* inte är det. Det ska alltså enligt denna norm heta:

- (1) Jag gjorde det varken i tisdags eller i måndags.
- (2) Jag gjorde det inte vare sig i tisdags eller i måndags.

² Benämningen *v*-uttrycken kommer jag ibland att använda mig av för att referera till *varken – eller* och *vare sig – eller* samtidigt.

De språkvårdare som diskuterar hur *v*-uttrycken bör användas verkar utgå ifrån att denna norm gäller eller åtminstone har gällt (även om alla kanske inte menar att normen bör gälla idag, se vidare avsnitt 2.3). De flesta verkar också vara eniga om att *varken – eller* även kan förekomma i så kallade appositionella tillägg till satser innehållande negerande element (se t.ex. *Språkriktighetsboken*, 2005, s. 273). I sådana förklarande tillägg kan *varken – eller* och *vare sig – eller* ses som utbytbara:

(3) Jag gjorde det inte, varken i tisdags eller i måndags.

(4) Jag gjorde det inte, vare sig i tisdags eller i måndags.

Både exempel 3 och 4 är alltså korrekt svenska enligt den traditionella normen. Dock måste det appositionella tillägget i exempel 3 vara ”i tal avskilt genom en paus, i skrift markerat genom kommatecken” (Wessén, 1968, s. 140) om man avser att exempel 3 ska följa den traditionella normen. När jag ger egna exempel på meningar i avsnitt 2 i denna uppsats, så kommer jag för att underlätta möjligheten att ge exempel och för tydlighetens och följdriktighetens skull följa denna norm, utan att lägga något preskriptivt värde i det.

Frågan om varför *varken* skulle vara negerande berörs dock endast i relativt få verk (så vitt jag har upptäckt i de verk jag studerat). Westman (1993) skriver att ”*varken* går tillbaka på ett fornsvenskt pronomen *hvert* (vart och ett av två) och en nekande partikel *-gi*, tillsammans ’ingetdera’” (s. 25). Collinder (1971, s. 244) menar att *varken* härstammar från det fornsvenska *hwarghin* och att det betytt ’ingetdera’. Till skillnad från Westman menar Collinder att förleden i ordet ska ha varit *hwär*, ’vilkendera’, och inte *hvert*. Oavsett vilken förklaring som stämmer så menar både Collinder och Westman, i likhet med *Språkriktighetsboken* (2005, s. 272) att *varken* etymologiskt sett har betydelsen ’ingetdera’. Detta är grunden till varför *varken* idag sägs ha negerande innebörd.

Grunden till varför *vare sig* inte ska ha negerande innebörd idag verkar vara mera känd. Att *vare* är presens konjunktiv av *vara* med betydelsen ’det må vara’ är något som poängteras i många verk. *Var sig* kommer in i bilden verkar dock vara oklart. Collinder (1974) menar att *sig* endast är ”ett innebördstomt reflexivpronomen” (s. 147) i detta fall och Lindgren (2003, s. 15) anser att man idag kan se *vare sig* som ett lexikaliserat uttryck utan att fundera på var *sig* kommer ifrån. Att *vare sig* som helhet inte ska ses som ett negerande element verkar de flesta vara eniga om.

2.2 Språkvårdsdebatten om *varken – eller* och *vare sig – eller*

Trots att de flesta språkvårdarna verkar vara ense om att det finns (eller har funnits) en traditionell norm så har det under åren funnits – och finns fortfarande – en debatt om normens giltighet och lämplighet för olika situationer. I flertalet av de verk som tar upp *varken – eller* och *vare sig – eller* finns det en kommentar om hur de ska eller bör användas eller inte användas. Man kan bland språkvårdarna utskilja olika grupper som förespråkar olika användningar av *v*-uttrycken. Några av de verk som kommer nämnas i detta avsnitt skrevs före den period som jag undersöker, men jag väljer att ta med dem för att belysa hur debatten har sett ut under en längre tid och för att se om det skett någon övergripande förändring i åsikterna.

Den första gruppen, bestående av Aniansson (1991), Hultman (2003) och Strömquist (2008), anser att man bör följa den traditionella normen för att uppnå en så smidig kommunikation som möjligt. Denna grupp nämner inget om det appositionella tillägget och om *v*-uttrycken kan ses som utbytbara där eller inte.

Den andra gruppen är mycket lik den första, med undantaget att språkvårdarna i denna grupp anser att det går bra att använda båda *v*-uttrycken i appositionella tillägg till negerade satser. Denna grupp består av Wessén (1968), Wellander (1982) och Philström (1988).

Den tredje gruppen består av Hellberg (1987) och Collinder (1971), som anser att man oftast kan undvika *vare sig – eller* och istället skriva *varken – eller* när det lämpar sig och *antingen – eller* när det passar bäst. De anser att man bör sluta använda *vare sig – eller* om man inte behärskar det, vilket enligt deras mening ytterst få människor gör.

I den fjärde och sista gruppen menar författarna att den traditionella normen som vissa försöker hålla kvar har blivit föråldrad. Både *varken – eller* och *vare sig – eller* kan idag användas såväl tillsammans med negerande element som i icke negerade satser, eftersom det knappast uppstår missförstånd. Även om de olika konstruktionerna kan ge upphov till ogillande är de i dag så pass synonyma att den traditionella normen kan ignoreras. I denna grupp återfinns *Språkriktighetsboken* (2005), Lindgren (2003) och Westman (1993).

Ett verk som är lite svårplacerat men ändå intressant att ta med i denna presentation av språkvårdsdebatten är Lars-Magnus Enbergs *Svensk Språklära* som utgavs av Svenska Akademien år 1836. Redan då fanns det ett språkvårdande inslag i beskrivningen av *varken – eller*. Enberg påpekar att man endast har enkla negationer i svenskan, inte dubbla, och att två ord som *icke* och *hvarken* inte bör ”hopställas omedelbart efter hvarandra” (s. 298). Tyvärr nämner han inte *vare sig – eller*.

Åsikterna om hur man bör använda *v*-uttrycken verkar alltså alltid ha gått isär den senaste tiden, oavsett vilken period man fokuserar på. Även de senaste tio åren råder skiljda meningar, med Hultman (2003) och Strömquist (2008) på ena kanten och *Språkriktighetsboken* (2005) och Lindgren (2003) på den andra. Det gör det desto intressantare att undersöka hur *v*-uttrycken faktiskt används i autentiskt skriftspråk.

2.3 Beskrivningar av *varken – eller* och *vare sig – eller*

I detta avsnitt kommer jag att presentera den beskrivning av *v*-uttrycken som finns i olika verk.

2.3.1 Ordklassindelning av ”varken” och ”vare sig”

Bland olika grammatikor och andra verk utkristalliserar sig två övergripande grupper som indelar *varken* och *vare sig* i olika ordklasser eller underordnade kategorier inom en ordklass. I den första gruppen återfinns de författare som väljer att klassificera *varken – eller* och *vare sig – eller* som konjunktioner eller som delar av flerordskonjunktioner. Alla benämner dem lite olika – Enberg (1836, s. 191) och Sundén (1950, s. 271) kallar dem rätt och slätt konjunktioner, Thorell (1973, s. 187) och Aniansson (1991, s. 66) kallar dem dubbelkonjunktioner och Wellander (1982, s. 186) benämner dem som samordnande konjunktioner – men essensen är att *varken* och *vare sig* tillhör ordklassen konjunktioner.

I den andra övergripande gruppen delar alla in *varken* och *vare sig* i ordklassen adverb, men underkategoriseringen skiljer delvis de olika författarna åt. Lindberg (1992, s. 120) och Holm & Nylund (2003, s. 155f) klassificerar *varken* och *vare sig* som konjunktionella adverb, vilket Lindberg (1992) definierar som adverb som ”kompletterar en konjunktion [författarens kursiv]” (s. 120). Hultman (2003) benämner *varken* och *vare sig* som ”sammanbindande adverb” (s. 177) och hans definition av sammanbindande adverb liknar Lindbergs definition

av konjunktionella adverb, så jag tolkar det som om de klassificerar *varken* och *vare sig* likadant, även om de använder olika benämningar. Slutligen har vi även *SAG*, som klassificerar *varken* och *vare sig* som korrelativa adverb, vilket de definierar som adverb ”där ett sakförhållande eller ett fenomen sidoställs med ett annat beskrivet förhållande eller fenomen” (del 2, s. 628).³ Även här är min tolkning att *SAG* menar samma sak som Lindberg, Holm & Nylund och Hultman, även om benämningen inte är densamma.

Ett verk passar inte riktigt in i de två ovanstående övergripande grupperna. Teleman (1974, s. 94) klassificerar nämligen *varken* som ett negerande adverb. Men han menar också att såväl *varken* som *vare sig* fungerar som varslande satsadverbial, vilket definieras som ord eller fraser som signalerar att en annat bestämt ord följer senare i satsen. *Varken* och *vare sig* varslar om att ordet *eller* kommer dyka upp. Skulle detta följande ord utebliva upplevs satsen som ofullständig.

2.3.2 Betydelsen av ”eller” och v-uttryckens funktion och distribution

I samtliga grammatikor som jag har undersökt klassificeras *eller* som en konjunktion. I vissa fall klassificeras *eller* närmare och kallas för en disjunktiv (*SAG*, del 2, s. 729), särskiljande (Hultman, 2003, s. 185) eller söndrande (Enberg, 1836, s. 191) konjunktion. Jag använder mig här av *SAG*s benämning, disjunktiv konjunktion. Tillsammans med denna disjunktiva konjunktion används *varken* och *vare sig* vid disjunktiv samordning, det vill säga när man vill uttrycka att inget av två samordnade led gäller (*SAG*, del 4, s. 148). Istället för *varken – eller* och *vare sig – eller* kan man använda *inte – och inte*. Således betyder ”Jag kunde varken engelska eller tyska” och ”Jag kunde inte vare sig engelska eller tyska” samma sak som ”Jag kunde inte engelska och inte tyska”.

Det är viktigt att påpeka att *varken – eller* och *vare sig – eller* inte samordnar fullständiga huvudsatser utan bara satsled (*SAG*, del 2, s. 679). *SAG* menar vidare att *varken* antingen står på satsadverbiallets plats eller prefokalt⁴, och då tidigare i satsen än satsadverbiallets plats (del 4, s. 149):

(5) Varken jordgubbar eller hallon är något för mig. (prefokalt)

(6) Jag tycker varken om jordgubbar eller hallon. (på satsadverbiallets plats)

³ Några andra exempel på korrelativa adverb är *antingen*, *dels*, *både* och *visserligen*. (*SAG*, 1999, del 2, s.678f)

⁴ Med prefokalt menar *SAG* placeringen precis före ett fokuserat led (del 1, s. 211), i det här fallet precis före det första leddet i samordningen.

De menar vidare att *varken* sällan står prefokalt i slutfältet (där infinita verb, objekt och TSRO-adverbial m.m. placeras) och följaktligen skulle följande mening vara sällsynt:

(7) Jag har tyckt om varken jordgubbar eller hallon.

Vare sig står däremot oftast prefokalt i slutfältet och är negationsberoende (SAG, del 4, s. 149).

(8) Jag har inte tyckt om vare sig jordgubbar eller hallon.

I 8 är *vare sig* placerat prefokalt i slutfältet (före de direkta objekten) och ett negerande element (*inte*) förekommer i satsen, vilket alltså skulle vara den vanligaste användningen av *vare sig – eller*.

SAG (del 4, s. 149) menar dock att både *varken – eller* och *vare sig – eller* kan stå i en negerad sats om de står i ett så kallat förklarande tillägg (även kallat appositionellt tillägg, se avsnitt 2.1). Skillnaden mellan en ”vanlig” sats och en sats med ett appositionellt tillägg belyser de med följande exempel:

(9) ?Det blir inte tal om Katrineholm varken den fjärde mars eller senare.

(10) Det blir inte tal om Katrineholm – varken den fjärde mars eller senare.

Enligt SAG är alltså mening (10) accepterad av de flesta språkbrukare medan (9) inte är det. De gör ingen mer utvecklad beskrivning av förklarande tillägg än att ge två exempel, där det förklarande tillägget är åtskilt från resten av satsen med ett tankestreck i första fallet och ett kommatecken i andra fallet. Min tolkning av denna beskrivning är att SAG menar att det förklarande tillägget på något sätt måste vara skilt från den övriga satsen, men att denna åtskillnad inte alltid ser likadan ut.

Slutligen nämner SAG att *vare sig – eller* i ledigare språk ibland används som *varken – eller* och vice versa för *varken – eller* i ledigt språk. Exempel 9 skulle därför accepteras av vissa språkbrukare under vissa omständigheter. De menar dock också att många språkbrukare anser att en sådan sammanblandning av *v*-uttrycken är felaktig och att språkvårdare avråder från sådant bruk.

2.3.3 En andra betydelse av ”vare sig”

Det bör nämnas att *vare sig – eller* har en andra funktion inom språket. *Vare sig* kan även

fungera som en koncessiv subjunktion i betydelsen 'oavsett om' och fungerar då ungefär som *antingen – eller*:

(11) Vare sig han tar bussen eller kör bil så kommer han att komma för sent.

(12) Antingen han tar bussen eller kör bil så kommer han att komma för sent.

Denna konstruktion kommer inte att undersökas i denna uppsats, eftersom den inte är synonym med eller används på samma sätt som den första betydelsen av *vare sig – eller*.

2.4 Tidigare undersökningar om *v*-uttrycken

Även om det finns mycket tyckt och skrivet om *varken – eller* och *vare sig – eller*, så verkar *v*-uttrycken och hur de används inte ha undersökts speciellt mycket. Den enda undersökning som jag har funnit är en undersökning av Westman, publicerad i tidskriften *Språkvård* 4 från 1993. Undersökningen är dock liten i sin omfattning.

Westman uppmärksammar i sin artikel den omfattande debatten om *v*-uttrycken. Hon redogör för vilka språkvårdare som står var i frågan och för *v*-uttryckens bakgrund. Därefter redovisar hon den undersökning hon gjort om användningen av *vare sig – eller*. Westman presenterade nio par meningar för 47 personer. Varje meningspar bestod av en mening med ett negerat *vare sig* och en mening med *vare sig* utan negation. Negationen var genomgående *inte*. De svarande fick stryka de alternativ de inte tyckte var grammatiska. Westman delade sedan in de svarande i tre olika grupper, beroende på hur de svarat. En stor grupp av de svarande ville generellt inte använda *vare sig*, utan ville ofta byta ut *vare sig* mot *varken*. En annan stor grupp föredrog *vare sig* framför *inte vare sig*, speciellt när det senare samordnade två fraser som utgjorde subjekt i fundamentet, som i exempel 13.

(13) [...], men inte vare sig polisen eller vaktmästaren kan säga om den blivit använd. I 13 hamnar *inte* långt ifrån det finita verbet, vilket Westman anger som en trolig förklaring till varför denna typ av sats ofta avvisades. Den sista gruppen, som var relativt liten, följde den traditionella normen. Westman fick alltså inget entydigt svar på hur språkbrukare föredrar att använda *vare sig – eller*.

2.5 Negerande element

Det ligger inte inom denna uppsats ram att gå in närmare på negerande element och deras funktioner och betydelse, men eftersom negerande element spelar en roll för *varken – eller* och *vare sig – eller* och för om satser med *v*-uttrycken anses vara accepterade eller ej kommer

jag att ge en kort överblick över negerande element. Jag kommer endast ta upp de aspekter som är relevanta för användningen av *varken – eller* och *vare sig – eller*.

SAG (del 4, s. 167ff) menar att den mest typiska formen av negerande element är negerande satsadverbial som oftast utgörs av negerande adverb. Det finns många adverb som har negerande betydelse. Vanligast är *inte*, men även *icke*, *ej*, *ingalunda*, *knappast* och *omöjlig* är negerande adverb. *Aldrig*, *ingenstans* och *långtifrån* är andra adverb med negerande innebörd som samtidigt har tids-, rums- respektive gradbetydelse. Dessutom fungerar *varken* traditionellt sett som negerande adverbial. Förutom de negerande adverbialen finns det många fler ord som har negerande innebörd, t.ex. negerande pronomen (*inget*, *ingen*, *ingenting*), negerande verb (t.ex. *förbjuda*, *förneka*, *låta bli*) och ord med negerande prefix som *o-*, *dis-*, *miss-* och *van-*. Även vissa andra ord har negerande innebörd, som *utan*, *sällan*, *få* och *föga*. De sistnämnda skulle man kunna kalla ”svaga” negerande element, då de har negerande innebörd men endast till en viss grad. Det finns alltså ord som är tydligt negerande, som *inte*, och så finns det mindre tydliga fall, som *sällan* och *låta bli*.

Negerande element har också något som kallas *räckvidd* (på engelska *scope*). Lawler (2011, s. 554f) menar att ”there is always some other element [...] to which a negative, modal, or quantifier refers. That linked element is said to be [...] *in the scope* [författarens kursiv] of the negative.” SAG (del 4, s. 170) menar att negerande element antingen kan vara satsnegerande eller lednegerande. Min tolkning är att SAG menar att satsnegerande element har räckvidd över en hel sats, medan lednegerande element endast har räckvidd över ett led i satsen.

Det finns även uttryck som är negationsberoende. Dessa uttryck förekommer sällan eller aldrig i vanliga påståendesatser som förutsätts vara sanna, utan endast i negerade satser. Lawler (2011, s. 555) menar att dessa uttryck måste förekomma inom ett negerande elements räckvidd. Två exempel är adverbena *heller* och *ens*:

- (14) Jag kan inte heller komma.
- (15) *Jag kan heller komma.
- (16) Jag kan inte ens gå två kilometer.
- (17) *Jag kan ens gå två kilometer.

SAG (del 4, s. 189) listar *vare sig* som ett sådant negationsberoende uttryck.

En sista aspekt är dubbla negationer. *SAG* (del 4, s. 201) menar att det är sällan som två satsnegerande adverbial förekommer i samma sats. I den mån det förekommer så står alltid endast ett av de satsnegerande adverbialen på satsadverbialens ordinarie plats, som i 18. Det kan dock finnas både sats- och lednegerande adverbial i en sats, t.ex. en satsnegerad sats med en negerad bisats, se 19.

(18) Ingen människa älskar aldrig någon annan person.

(19) Jag trodde inte på att det inte regnade ute.

Utöver dessa aspekter finns det betydligt fler, eftersom negationer är ett mycket omfattande och komplext fenomen i språket. Men de ovanstående fyra aspekterna är de viktigaste för användningen av *varken – eller* och *vare sig – eller*.

3 Metod och material

I detta avsnitt kommer jag presentera vilken metod jag valt för undersökningen, vilket material jag använt mig av samt hur urvalet av undersökta satser skedde.

3.1 Metod och material i datainsamlingen

Datainsamlingen skedde i form av en korpusundersökning, då syftet var att undersöka hur språkbrukare använder *varken – eller* och *vare sig – eller* i autentiskt skriftspråk. Jag använde mig av *Språkbanken* vid Göteborgs universitet och valde dagstidningstexter och bloggtexter från olika korpusar, eftersom mitt syfte var att jämföra formellare språk med ledigare vardagsspråk.

Språkbanken innehåller många korpusar med dagstidningstexter. Jag valde endast texter från de senaste 30 åren, eftersom jag ville undersöka den nutida svenskan. Jag valde likaså bort texter från tidningar som uttryckligen skulle innehålla lättlästa nyheter samt texter från det finlandssvenska området, eftersom den sortens texter inte var relevanta för denna undersökning. Efter denna avgränsning återstod 19 korpusar: DN 1987, GP 1994, GP 2001-2012 (en korpus för varje år), GP – Två dagar och Press 95-98 (även här en korpus per år). DN 1987 samt GP-korpusarna består av ett urval av tidningsartiklar från olika år (där GP – Två dagar är en helgbilaga till GP). I Press 95 finns ett urval artiklar från *Arbetet*, *Dagens Nyheter*, *Göteborgs-Posten*, *Svenska Dagbladet* och *Sydsvenskan* från 1995. Press 96 består av artiklar från *Göteborgs-Posten* och *Svenska Dagbladet* från 1996. I Press 97 finns artiklar

från Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet från 1997 och i Press 98 finns samma dagstidningar representerade, men med artiklar från 1998. Totalt innehöll dessa korpusar 299 336 081 token (en token motsvarar oftast ett ord).

För bloggtexterna använde jag mig endast av en korpus, Bloggmix.⁵ Den består av ett urval av svenska bloggtexter från 1998 och framåt och uppdateras regelbundet med nya bloggtexter. Den senaste uppdateringen skedde i augusti 2012. Då bestod korpusen av 344 826 785 token.

Mina sökord i *Korp* (*Språkbankens* konkordansverktyg) var *varken* och *vare sig*, där *vare sig* var placerat inom citattecken. Träffarna valde jag att sortera slumpvis för att få så stor variation som möjligt i konkordansen. Tyvärr är det inte tekniskt möjligt att sortera träffar från olika korpusar slumpvis med varandra, utan man kan endast sortera träffar slumpvis inom en korpus. Samtliga träffar i Bloggmix är därför slumpvis sorterade, men inte träffarna i dagstidningskorpusarna, eftersom jag använde mig av 19 olika korpusar och inte en. Dagstidningstexterna är däremot sorterade slumpvis inom varje korpus.

3.2 Urval av meningar att undersöka

För varje *v*-uttryck (*varken/vare sig*) och varje texttyp (bloggtext/tidningstext) valde jag 100 exempelmeningar (totalt 400 meningar). Ofta fick jag gå igenom fler än 100 träffar för att få ut 100 användbara satser. Med icke användbara satser menar jag här ofullständiga meningar, citat (för dagstidningstexterna) samt meningar där *vare sig* fungerar som subjunktion i betydelsen 'oavsett om' ('antingen – eller'). Ofullständiga meningar definierar jag som meningar som saknar åtminstone både subjekt och finit verb, t.ex. "Falsk för den varken bits eller suger blod.". Då dessa meningar inte är fullständiga, är det inte möjligt att avgöra om skribenten hade haft med en negation eller inte om meningen vore fullständig. Ofullständiga meningar har därför uteslutits ur undersökningen. Dock har elliptiska konstruktioner med utelämnat subjekt i första person singular i fundamenten inkluderats, men endast om det tydligt är ett *jag* som är utelämnat, som i "Önskar själv att jag varken ska tänka eller vara fyrkantig". I dessa satser är det säkert att skribenten använt/inte använt negation, eftersom det endast är fundamentet *jag* som saknas. Vidare har meningar med citat uteslutits från

⁵ Under slutet av mars 2013 förändrades *Språkbankens* söksystem när det gäller bloggtexter. Numera är bloggtexterna uppdelade efter år, men när jag genomförde min undersökning var samtliga bloggtexter samlade i en korpus med namnet Bloggmix.

dagstidningstexterna, eftersom dessa citat representerar talspråk och inte journalisters skriftspråk. I bloggtexterna fanns inga sådana citatmeningar.

3.2.1 Urval av meningar i Bloggmix

När jag sökte på *varken* i Bloggmix så fick jag 20 163 träffar.⁶ Jag gick igenom de 121 första träffarna för att få ut 100 användbara meningar. 21 av dessa 121 meningar var ofullständiga och uteslöts därför.

Vid en sökning på *vare sig* i Bloggmix kommer 7 304 träffar upp.⁷ För att få ut 100 användbara meningar fick jag gå igenom de 154 första träffarna. Av dessa var sju meningar ofullständiga och 45 hade ett *vare sig* i betydelsen 'oavsett om', så dessa valdes bort. I två meningar användes *vare sig* på ett annorlunda sätt och snarare i betydelsen 'både och':

(20) Om han bara får vara hela nästa säsong så tar AIK guld alldeles oavsett vad *vare sig* tränare eller sportchef heter.

(21) Hennes kompisar ser att skolan inte bryr sig att hon blir *vare sig* misshandlad eller knivhotad.

Även dessa två meningar har valts bort i redovisningen av resultatet. Efter bortfallet av dessa 54 meningar återstod 100 användbara.

3.2.2 Urval av meningar i dagstidningskorpusarna

När man söker på *varken* så får man 20 156 träffar i dagstidningskorpusarna.⁸ Jag valde de första fem användbara meningarna från varje korpus (totalt 95 exempel eftersom jag använde 19 korpusar) och sedan en användbar mening till från korpusarna GP 1994, GP 2002, GP 2004, GP 2005 och GP 2006, eftersom de var de korpusar där man fick flest träffar på *varken* (mer än 1400 träffar i varje av dessa korpusar). Ofta fick jag gå igenom fler än 5 meningar per korpus (totalt 117 meningar) för att få ut 100 användbara. Åtta meningar var ofullständiga och nio meningar var citat från intervjuade personer, och de föll därför bort.

Söker man på *vare sig* i de tidningskorpusar jag valde, får man 8 876 träffar.⁹ I likhet med *varken*-sökningen i tidningskorpusarna valde jag först fem användbara exempel från varje

⁶ Antalet träffar gäller för datumet 2013-03-13.

⁷ Antalet träffar gäller för datumet 2013-03-13.

⁸ Antalet träffar gäller för datumet 2013-03-14.

⁹ Antalet träffar gäller för datumet 2013-03-21.

korpus, och sedan en till från varje av de korpusarna med flest träffar, i detta fall GP 1994, GP 2002, GP, 2004, GP 2006 och GP 2007 (samtliga korpusar med mer än 580 träffar). Även här gick jag ofta igenom fler meningar än fem per korpus för att hitta användbara meningar (totalt 154 meningar). Tre var ofullständiga, 13 var citat och 38 har ett *vare sig* i betydelsen 'oavsett om', och dessa 54 meningar föll därför bort.

3.3 Metod för analysen av materialet

I min analys kommer jag att använda mig av Josefssons satsschema (2009), som är en bearbetning av Platzacks satsschema från 1987, som i sin tur är utvecklad av Diderichsens modell för huvudsatser och bisatser (1968). Jag kommer även att använda de benämningar på de övergripande positioner i satsen som hon använder. Den typiska svenska meningen följer satsschemat i figur 1.

Figur 1. Det typiska satsschemat med en exempelmening

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Jag	har	jag	ofta	köpt	kläder	på Mallorca.

På typplatsen återfinns det finita verbet. I N1 återfinns subjekt (som i figur 1 är flyttat till fundamentet) och i A1 placeras satsadverbial. De verb som inte återfinns på typplatsen och verbpartiklar står i V. I N2 står direkta och indirekta objekt samt predikativer och till sist finner vi övriga adverbial och prepositionsobjekt i A2. I en bisats är fundamentet normalt tomt, bisatsinledaren står på typplatsen och det finita verbet återfinns i V. Övriga satsled återfinns på samma plats som i huvudsatsen.

När jag jämför olika meningars struktur med *SAGs* beskrivning av uttryckens distribution kommer jag även att använda mig av en benämning som återfinns där, *slutfält*. *SAGs* slutfält motsvarar Josefssons V, N2 och A2. *SAG* delar in slutfältet närmare, men dessa benämningar kommer jag inte ta upp.

För att avgöra om *v*-uttrycken står i förklarande/appositionella tillägg använder jag mig av tanken om appositionella tillägg som Philström (1988a, s. 44) framför: Appositionella tillägg bör "avskiljas med komma men måste godtas även om sådan markering saknas". Att använda Wesséns (1968, s. 140) definition att ett kommatecken måste åtskilja satsen och det

appositionella tillägget i skrift känns för snävt. Varje persons användning av skiljetecken är nämligen mycket individuell, så att använda skiljetecken som grund för klassificering är otillräckligt. Det krävs en tolkande aspekt för att avgöra om en mening innehåller ett appositionellt tillägg och jag utnyttjar därför istället den definition som Wessén (1968, s. 140) ger för appositionella tillägg i tal, nämligen att de avskiljs från satsen genom en paus i talet. Genom att läsa meningarna högt är det lättare att få en känsla för om skribenten avsåg frasen som ett tillägg eller som en del av den snäva meningen. Jag har därför använt mig av min egen språkkänsla för att tolka de meningar som är tvetydiga när det gäller om *varken – eller* eller *vare sig – eller* ingår i ett appositionellt tillägg eller ej.

4 Presentation och analys av resultaten

I detta fjärde avsnitt kommer jag att presentera och analysera resultaten av min korpusundersökning. Först redogör jag för de övergripande resultaten i förhållande till om *v*-uttrycken används med negerande element eller inte. Därefter presenterar jag vilka negerande element som *v*-uttrycken används med. Till sist redogör jag för var *varken – eller* och *vare sig – eller* förekommer i satsen, både i relation till det negerande elementet och mer övergripande om vilken position *v*-uttrycken står på. Samtliga exempel i den här delen är tagna från korpusundersökningen och är citerade med eventuella felstavningar och dylikt.

4.1 *Varken – eller* och *vare sig – eller* med och utan negerande element

I tabell 1 ges en översikt över hur *varken – eller* och *vare sig – eller* används i de 400 satser som undersökts.

Tabell 1. Hur 200 satser med *varken – eller* och 200 satser med *vare sig – eller* används i olika texttyper. Neg. = negerande element

	<u>Bloggtexter</u>		<u>Tidningstexter</u>		<u>Totalt</u>	
	med neg.	utan neg.	med neg.	utan neg.	med neg.	utan neg.
<i>varken</i>	33 satser	67 satser	12 satser	88 satser	45 (22,5 %)	155 (77,5 %)
<i>vare sig</i>	77 satser	23 satser	86 satser	14 satser	163 (81,5 %)	37 (18,5 %)

Varken – eller förekommer totalt 155 gånger i icke negerade satser, alltså i 77,5 % av fallen. I 45 meningar förekommer *varken – eller* tillsammans med ett negerande element, vilket utgör

22,5 % av fallen. Av detta kan slutsatsen dras att *varken – eller* betydligt oftare används i satser där inget negerande element förekommer. Den traditionella normen är följaktligen den som oftast följs. Exempel 22 (taget från en bloggtext) och 23 (taget från en tidningstext) visar hur *varken – eller* används med och utan negerande element:

(22) Pappan vill inte vara med om varken kärleksbarnet eller bekymren.

(23) Btw, jag kan varken läsa, acceptera eller svara på kommentarerna.

I de 200 meningar med *vare sig - eller* som undersökts förekommer den traditionella varianten, alltså *vare sig – eller* med negerande element, i 163 fall, vilket utgör 81,5 %. *Vare sig – eller* förekommer 37 gånger (18,5 % av fallen) i en sats utan ett negerande element. Även i det här fallet följer majoriteten av skribenterna den traditionella normen. I exempel 24 och 25 finns två meningar med *vare sig – eller*, en med och en utan ett negerande element. Exempel 24 är från en tidningstext och 25 är från en bloggtext.

(24) [M]an lyckades inte rekrytera vare sig ordinarie läkare eller stafettläkare

(25) Det är vare sig gulligt eller charmigt.

Det finns dock en relativt stor skillnad mellan bloggtexterna och dagstidningstexterna. Det är betydligt vanligare att *varken – eller* används med negerande element i bloggtexterna än i dagstidningstexterna. *Varken – eller* förekommer nästan tre gånger så ofta med ett negerande element i bloggtexter som i dagstidningstexter (33 respektive 12 förekomster). Även för *vare sig – eller* skiljer det sig mellan de olika texttyperna. I likhet med *varken – eller* så låter skribenterna oftare bli att följa den traditionella normen i bloggtexterna än i dagstidningstexterna. I bloggtexterna förekommer *vare sig – eller* i 23 icke negerade satser, i dagstidningstexterna är motsvarande siffra 14 satser.

Detta styrker delvis SAGs beskrivning av *varken – eller* och *vare sig - eller*, när de menar att *varken – eller* förekommer tillsammans med negerande element i ledigt språk och att *vare sig – eller* förekommer utan negerande element i ledigt språk. Dock förekommer dessa användningssätt även i formellare språk, om än i mindre utsträckning.

Utifrån tabell 1 kan man dra vissa slutsatser. För det första kan man se att skribenterna oftare följer den traditionella normen när de använder *vare sig – eller* än när de använder *varken – eller*. För det andra följer skribenterna oftare den traditionella normen i dagstidningstexterna

än i bloggtexterna. För det tredje avviker skribenterna procentuellt sett ungefär lika ofta från den traditionella normen när de använder *v*-uttrycken i dagstidningstexter, medan de i bloggtexter oftare avviker från den traditionella normen när de använder *varken – eller* än när de använder *vare sig – eller*.

4.2 Negerande element som *varken – eller* och *vare sig – eller* används med

I detta avsnitt kommer jag att presentera vilka negerande element som *varken – eller* och *vare sig – eller* används tillsammans med samt hur ofta *v*-uttrycken används tillsammans med de olika negerande elementen.

4.2.1 ”*Varken – eller*” och negerande element

Utifrån undersökningen kan man se att det i knappt en fjärdedel av satserna förekommer både ett negerande element och *varken – eller*. I tabell 2 ges en översikt över vilka negerande element som *varken – eller* används med och hur ofta de förekommer i de 45 negerade satserna.

Tabell 2. Olika negerande element som används med *varken – eller* och deras frekvens

<i>Inte</i>	Negerande pronomen: <i>ingen, inget, inga, ingenting</i>	<i>Aldrig</i>	<i>Utan</i>	Övriga negationer: <i>knappt, omöjligen, sällan</i>
31	4	4	3	3

Varken – eller används alltså både i satser med *inte* och i satser med andra negerande element, nämligen de negerande pronomen *ingen, inget* och *ingenting*, det negerande tidsadverbiallet *aldrig*, den negerande prepositionen *utan* samt i vardera ett fall det negerande adverbet *omöjligen* och de delvis negerande *knappt* och *sällan* (se exempel 26, 27 och 28 för tre satser med olika negerande element).

(26) [J]ag brukar inte vara varken långsint eller omöjlig

(27) [I]ngen av oss är varken bögar eller bisexuella

(28) Där finns sällan varken plats eller tid att göra något annat än att med ett tillslag spela bollen vidare.

Inte är emellertid den vanligaste negationen och förekommer i 24 av de 33 negerade bloggmeningarna och i 7 av de 12 negerade tidningsmeningarna. Totalt förekommer *inte* drygt dubbelt så ofta som de andra negerande elementen tillsammans.

4.2.2 "Vare sig – eller" och negerande element

Det är betydligt vanligare att *vare sig – eller* förekommer i en negerad sats än att *varken – eller* gör det, vilket vi såg i avsnitt 4.1. I drygt fyra femtedelar av alla meningar med *vare sig – eller* förekommer också ett negerande element. I tabell 3 ges en översikt över vilka negerande element som förekommer tillsammans med *vare sig – eller* samt hur ofta de förekommer i de 163 negerade satserna.

Tabell 3. Olika negerande element som används med *vare sig – eller* och deras frekvens¹⁰

<i>Inte</i>	Negerande pronomen: <i>ingen, inget, inga, ingenting</i>	<i>Utan</i>	<i>Knappast</i>	<i>Aldrig</i>	Övriga negationer: <i>omöjligt, misslyckats, glömma, nekar</i>
110	26	20	3	1	4

Vare sig förekommer efter *inte*, men även efter negerande pronomen, efter den negerande prepositionen *utan* och efter det negerande tidsadverbet *aldrig*, precis som *varken – eller*. *Vare sig* förekommer också efter det negerande adverbet *knappast* och i satser med negerande verb, till skillnad från *varken – eller*. Några exempelmeningar ges i 29, 30 och 31.

(29) Vi kommer inte att lämna vare sig stål- eller gruvarbetarna i sticket.

(30) Männen fortsatte ändå oförtrutet att arbeta in på natten utan vare sig mat eller sömn

(31) Från det allmännas perspektiv finns knappast skäl till vare sig glädje eller ledsnad över friandet som sådant.

Inte är också här det vanligaste negerande elementet och förekommer i 110 fall, drygt dubbelt så ofta som de andra negerande elementen tillsammans.

4.2.3 Slutsats

Det negerande elementets art verkar inte ha särskilt stor betydelse. Naturligtvis förekommer *vare sig – eller* oftare efter nästan samtliga negerande element men detta beror snarare på att *vare sig – eller* oftare verkar vara negationsberoende och inte på att de negerande elementen är olika. *Inte* förekommer i ungefär två tredjedelar av de negerande meningarna för båda *v-*uttrycken, så procentuellt skiljer sig användningen inte nämnvärt åt. Dessutom förekommer

¹⁰ Anledningen till att antalet negerande uttryck i tabell 4 är 164, medan det endast förekom 163 meningar med *vare sig – eller* och ett negerande element, är att det i en mening förekommer två negerande element: "Inget parti och ingen partiledare har heller hitills varit redo att medge vare sig förluster eller utropa sig som segrare."

både *varken* – *eller* och *vare sig* – *eller* tillsammans med starka negerande element som *inte* och med svagare negerande element som *sällan* och *glömma*. Man skulle ha kunnat tro att *varken*, som traditionellt sägs vara negerande, kanske endast skulle förekomma efter svagare negerande element, men så är inte fallet.

4.3 Avståndet mellan *v*-uttrycken och det negerande elementet

En annan möjlig hypotes om hur skribenter använder *v*-uttrycken är att *varken* – *eller* endast skulle kunna förekomma i meningar där *varken* står långt ifrån det negerande elementet. Om *varken* ses som negerande vill man nog undvika ett annat negerande element i satsen för att undvika tvetydigheter. Ju längre avståndet till det negerande elementet blir, desto större risk blir det att skribenten glömmet att det redan finns ett negerande element och därför använder *varken*. För *vare sig* borde det avståndet till det negerande elementet inte spela lika stor roll, om man ser *vare sig* som icke negerande. Ser man *vare sig* som negerande borde samma hypotes gälla för *vare sig*. I detta avsnitt kommer jag endast att titta på de negerade meningarna och var *varken* och *vare sig* förekommer i meningen i förhållande till det negerande elementet.

4.3.1 Avståndet mellan det negerande elementet och ”*varken*”

I tabell 4 finns en översikt över var *varken* och det negerande elementet förekommer i de 45 negerade satserna i mitt material.

Tabell 4. Placeringen av *varken* och satsens negerande element i de 45 negerade satserna samt frekvensen för den aktuella placeringen.¹¹ Neg. = negerande element, F = fundament, InfF = infinitivfras, AppT = appositionellt tillägg, prep.attr. = prepositionsattribut

<i>Varken</i> intill neg.	Neg. i A1, <i>varken</i> i slutfältet	Neg. i F eller N1, <i>varken</i> i slutfältet	Neg. i matrisen, <i>varken</i> i bisats eller InfF	Neg. i A1, <i>varken</i> i AppT	Neg. i A1, <i>varken</i> i prep.attr.	Övriga
3 (7 %)	18 (40 %)	3 (7 %)	9 (20 %)	7 (16 %)	4 (9 %)	1 (2 %)

I mitt material finns det endast tre fall där *varken* står intill ett negerande element. I 32 och 33 utgörs det negerande elementet av prepositionen *utan* och i 34 av tidsadverbet *sällan*:

¹¹ Anledningen till att summan av procentalen utgör 101 i tabell 5 är att samtliga procenttal är avrundade till närmaste heltal.

(32) Han är där helt själv, utan varken mamma eller pappa.

(33) Han har dessutom själv fått avgöra, utan varken instruktioner eller begränsningar, hur mycket han har velat hyra av sitt eget företag.

(34) Där finns sällan varken plats eller tid att göra något annat än att med ett tillslag spela bollen vidare.

Från dessa tre exempel kan man se att det är mycket sällan som *varken* placeras direkt intill ett negerande element, men att det faktiskt sker ibland. I de fall det händer står *varken* efter ett negerande element som inte är lika tydligt negerande som *inte*. *Varken* och det starka negerande elementet *inte* förekommer aldrig direkt intill varandra.

I de övriga 42 fallen åtskiljs *varken* och det negerande elementet med minst ett ord. I 18 meningar står det negerande elementet i A1 och *varken* i slutfältet (se exempel 35, 36 och 37). När både *varken* och det negerande elementet står i en bisats har jag analyserat bisatsen och dess interna satsdelar och inte vilken funktion bisatsen har i huvudsatsen.

(35) Nej jag vill inte såga varken lag eller chanser

(36) Jag har varit jättenöjd med cykeln och har aldrig behövt ställa in varken bromsar eller växlar.

(37) [...] att det inte är klart varken i Lindström eller Gashis fall

I dessa satser varierar avståndet mellan *varken* och det negerande elementet något, beroende på hur många fält i sattschemat som är utfyllda. Men eftersom både det negerande elementet och *varken* står i huvudsatsens A1 respektive slutfält (och inget av dem står i en underordnad sats) så klassificerar jag dessa 18 meningar som en grupp.

Det finns tre fall där ett negerande pronomen fungerar som subjekt och *varken* står i slutfältet. I de två första fallen står subjektet i fundamentet och i den tredje står det i N1, eftersom satsen är en bisats. I de fall då det negerande elementet står i fundamentet skapas ett stort avstånd mellan *varken* och det negerande elementet (se 38 och 39), medan avståndet är lite mindre när det negerande elementet står i N1 (se 40).

(38) [I]ngen av oss är varken bögar eller bisexuella

(39) Ingen ska behöva misshandlas varken psykiskt, eller fysiskt.

(40) [...] att inget kommit på varken heltäckningsmatta eller min vita fleecefilt

I nio meningar står *varken* i en bisats eller i en infinitivfras och det negerande elementet står i matrisen.

(41) Men behandlingen fungerade inte eftersom man varken hade den rätta borföreningen eller tillräckligt bra neutroner.

(42) Det handlar inte om att skuldbelägga varken min mamma eller någon annan.

I dessa fall står *varken – eller* inbäddat i en underordnad sats eller fras och det skapas ett stort avstånd till det negerande elementet som står i matrisen.

I sju fall står *varken – eller* i ett appositionellt tillägg. I dessa sju fall skapas ett stort avstånd mellan det negerande elementet och *varken*, eftersom det appositionella tillägget i snäv mening inte tillhör satsen. Även i de två fall då *varken* och det negerande elementet endast åtskiljs av ett kommatecken (i 43 och 44) kan man inte säga att *varken* och det negerande elementet står direkt intill varandra.

(43) Jag har ingenting, varken fest eller vardagskläder

(44) Jag vill inte, varken det ena eller det andra, men hur ska det gå då?

I fem meningar står *varken* före rektionerna i ett prepositionsattribut till satsens direkta objekt och det negerande elementet står i A1, som i 45.

(45) Jag fick knappt någon hjälp från varken barn eller vuxen psyk

I dessa satser menar jag att avståndet till det negerande elementet blir ganska stort, eftersom *varken* är inbäddat i en nominalfras.

Slutligen har vi exempel 46:

(46) Denna kakan satt hon helt plötsligt med i munnen utan att varken jag eller maken sett hur den kom i hennes ägo.

I denna mening samordnar *varken* två nominalfraser som utgör subjekt (i N1) i bisatsen och denna bisats utgör i sin helhet rektionen till den negerande prepositionen *utan*. Även här skapas en viss distans mellan *varken* och det negerande elementet.

4.3.2 Avståndet mellan det negerande elementet och "vare sig"

Vare sig förekommer procentuellt sett ungefär lika ofta på samma avstånd till det negerande elementet som *varken* gör. I tabell 5 finns en översikt över var *vare sig* och det negerande elementet förekommer i de 163 negerade satserna i mitt material.

Tabell 5. Placering av *vare sig* och satsens negerande element i de 163 negerade satserna samt frekvensen för den aktuella placeringen. Neg. = negerande element, F = fundament, InfF = infinitivfras, AppT = appositionellt tillägg, prep.attr. = prepositionsattribut

<i>Vare sig</i> bredvid neg.	Neg. i A1, <i>vare sig</i> i slutfältet	Neg. i F eller N1, <i>vare sig</i> i slutfältet	Neg. i matrisen, <i>vare sig</i> i bisats eller InfF	Neg. i A1, <i>vare sig</i> i AppT	Neg. på olika platser, <i>vare sig</i> i prep.attr.
12 (7 %)	76 (47 %)	7 (4 %)	36 (22 %)	27 (17 %)	5 (3 %)

I likhet med *varken* står *vare sig* relativt sällan intill det negerande elementet, endast i 12 fall av 163. I 8 av de 12 fallen står *vare sig* intill den negerande prepositionen *utan* och samordnar två nominalfraser som utgör rektionen, som i 47.

(47) Natten förlöper utan *vare sig* tillrop, dörrknackningar eller telefonringningar.

I de sista 4 fallen står det starkt negerande elementet *inte* intill *vare sig*, som i 48 och 49.

(48) En rörelse som lockar med en ofarlig kopp te är inte *vare sig* tandlös eller harmlös.

(49) Enligt bolagets etiska riktlinjer får inte *vare sig* bolaget eller AMFs kunder ställas i skuggan av medarbetares personliga motiv.

I 48 och två andra fall står negationen i A1 och därefter är inga positioner i sattschemat fyllda förrän den disjunktiva samordningen kommer. Till exempel finns det i 48 inga infinita verb i V, och därför hamnar *inte* och *vare sig* intill varandra. I 49 samordnar *vare sig* två nominalfraser som fungerar som subjekt i N1 och eftersom *inte* här är ett lednegerande adverbial (det negerar endast subjektet, inte satsen som helhet) står *inte* framför huvudordet i satsledet (SAG, del 4, s. 170).

I nästan hälften av de negerade satserna med *vare sig* står det negerande elementet i A1 och *vare sig* i slutfältet. I några få fall står *vare sig* i slutfältet då det negerande elementet står i fundamentet eller i N1 och drygt en femtedel av fallen står *vare sig* i en bisats eller i en infinitivfras medan negationen står i matrisen. I 27 fall står *vare sig* i ett appositionellt tillägg, där det inte spelar någon roll om *vare sig* placeras precis efter det negerande elementet, eftersom *vare sig* står i ett tillägg som i snäv mening inte tillhör satsen.

Slutligen har vi 5 satser där *vare sig* samordnar rektioner i ett prepositionsattribut till en nominalfras. I tre av dessa fall står negationen i A1.

(50) Uppenbarligen ser inte synen på *vare sig* äldre eller barn ut på samma sätt överallt.

I två satser står de negerande elementen (som utgörs av negerande pronomen) som *kvantitetsattribut* (SAG, del 3, s. 44) till nominalfrasen, som i 51.

(51) Men det finns ännu inga kommunala beslut om vare sig museets inriktning eller utformning, kostnadsramar eller tidsplan.

I dessa två satser menar jag att *vare sig* och negationen inte står speciellt långt ifrån varandra, eftersom de förekommer inom samma nominalfras.

4.3.3 Slutsats

Av ovanstående resultat kan vi se att *varken* och *vare sig* används på procentuellt sett ungefär samma avstånd till det negerande elementet. *Vare sig* står oftare i slutfältet då negationen står i A1 sett i absoluta tal än vad *varken* gör, men anledningen till detta är förmodligen samma som varför *vare sig* oftare används med *inte* än vad *varken* gör (se även 4.3.3): *vare sig* är helt enkelt oftare negationsberoende än vad *varken* är. Vanligast är att det negerande elementet står i A1, medan *v*-uttrycket står i slutfältet. Det näst vanligaste avståndet är att *v*-uttrycket står i en bisats medan det negerande elementet står i matrisen, men både *varken – eller* och *vare sig – eller* förekommer på fler avstånd från det negerande elementet.

4.4 V-uttryckens placering i satsen

I detta avsnitt kommer jag redogöra för var i satsen *varken* och *vare sig* placeras. Jag ämnar här undersöka om *varken* och *vare sig* placeras likadant eller olika när de används med negerande element och likaså hur de placeras när inget negerande element förekommer i satsen. I de fall *varken* och *vare sig* står i en bisats har jag analyserat var i bisatsen *v*-uttrycken står och inte bisatsens placering i matrisen. I vissa fall kommer några beskrivningar nedan att överlappa med beskrivningar i 4.4, men eftersom syftet är att undersöka olika aspekter av fenomenet blir detta nödvändigt.

4.4.1 Placeringen av "varken" i satser utan negerande element

När det gäller *varken – eller* i icke negerade satser så står *varken* oftast i A1, närmare bestämt i 110 fall. 74 av dessa fall är emellertid tvetydiga, eftersom *varken* har två potentiella placeringar: A1 eller prefokalt i slutfältet. Denna tvetydighet uppstår bland annat när det endast finns ett finit verb i satsen och *varken* samordnar två eller fler fraser som utgör subjektiva predikativer och direkta objekt i N2 i en huvudsats, eller när *varken* samordnar infinita verb i huvudsatser. Likaså uppstår den när *varken* samordnar finita verb i bisatser.

(52) Hon får varken några rivningar eller vägran.

(53) Jag kan varken gå, stå eller röra mig.

(54) [...] att han varken seglade badade eller fiskade

52, 53 och 54 kan därför tolkas på två sätt, vilket visas i figur 2 med exempel 52 som utgångspunkt.

Figur 2. Två möjliga placeringar av *varken* vid samordning i N2

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Hon	får	hon	varken		rivningar eller vägran	
Hon	får	hon			varken rivningar eller vägran	

I 52 kan man alltså tolka det som om *varken* står i N2 och i 53 och 54 kan man tolka det som om *varken* står i V. Teleman (1974, s. 30) menar emellertid att om "ett uttryck uppfyller villkoren för både normalfall och specialfall, analyseras [det] enligt normalfallet". *Varken* står entydigt i A1 36 gånger, som i 55 och 56. I dessa exempel står *varken* inte intill de led som samordnas av *eller*, men har trots det räckvidd över de direkta objekten respektive rumsadverbialen i satsen, snarare än det som står i V. Detta gäller för samtliga 36 satser där *varken* ej står direkt intill samordningen.

(55) Han vill varken gå in på vilken avdelning polisen ifråga arbetar eller om förlusten inträffade på ett tjänsteuppdrag

(56) man får varken roka utanför eller på balkongen

Figur 3. Exempelmeningarna 54 och 55 insatt i satsschemat

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Han	vill	han	varken	gå in på	vilken avdelning polisen ifråga arbetar eller om förlusten inträffade på ett tjänsteuppdrag	
man	far	man	varken	roka		utanför eller på balkongen

Varken står alltså 36 gånger entydigt i A1, men förekommer endast två gånger entydigt i slutfältet (se 57 och 58 nedan). Normalfallet är därför att *varken* står i A1. De 74 tvetydiga fallen bör därför tolkas som om *varken* är placerat i A1. I tabell 6 ges en översikt över var *varken* placeras i satserna utan negerande element.

Tabell 6. Placering av *varken* i de 155 icke negerade satserna. AppT = appositionellt tillägg

A1	Prefokalt i fundamentet	Prefokalt på typplatsen	Prefokalt i N1	Prefokalt i slutfältet	AppT	Övriga
110	7	9	25	2	1	1
(71 %)	(5 %)	(6 %)	(16 %)	(1 %)	(<1 %)	(<1 %)

Varken står prefokalt i slutfältet endast två gånger.

(57) [S]om läsare vill jag f.ö. ge honom varken makt eller chans

(58) [J]ag [...] ser ut som jag har varken ögonfransar eller ögon bryn

Figur 4. Exempelmeningarna 57 och 58 insatta i satsschemat

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Som läsare	vill	jag	f.ö.	ge	honom varken makt eller chans	
	utelämnat [om]	jag		har	varken ögonfransar eller ögon bryn	

I båda fallen samordnar *varken* direkta objekt i slutfältet och står intill denna samordning. Dock står *varken* i exempel 58 i en bisats med en utelämnad bisatsinledare, *om* (mellan *som* och *jag*). Anledningen till varför *varken* står efter det finita verbet kan därför vara tvetydig. Antingen har skribenten placerat *varken* prefokalt framför de direkta objekten eller så har skribenten använt huvudsatsordföljd i bisatsen. Om man ser till den senare förklaringen kan det tolkas som om *varken* står i A1. Men i 57 står *varken* entydigt i slutfältet.

I 41 meningar står *varken* prefokalt i antingen fundamentet, typplatsen eller N1, som i exempel 59, 60 och 61. I figur 5 ser man hur exempel 59, 60 och 61 ser ut i satsschemat.

(59) [V]arken mitt yttre eller mitt inre orkar hålla tillbaka snart

(60) Jag varken bits eller spottas.

(61) Att varken Gitmo eller Hästmannen finns med bland de filmer som [...]

Figur 5. Exempelmeningarna 59, 60 och 61 insatta i satsschemat

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
varken mitt yttre eller mitt inre	orkar			hålla tillbaka		snart
Jag	varken bits eller spottas					
	att	varken		finns med		bland de
		Gitmo eller Hästmannen				filmer som [...]

I ett fall står *varken* i ett appositionellt tillägg.

(62) avgiften för att ta emot pengar ligger på samma nivå så alla andra betalsystem över nätet, varken mer eller mindre.

Slutligen förekommer *varken* inuti en prepositionsfras en gång.

(63) [...] att 40 procent av Kanadas 30 miljoner stora befolkning är av varken franskt eller engelskt ursprung [...]

Här samordnar *varken* – *eller* rektionerna i prepositionsfrasen, som i sin helhet fungerar som ett subjektivt predikativ i satsen. Man kan säga att *varken* står prefokalt i slutfältet här, men eftersom *varken* står inuti prepositionsfrasen menar jag att exemplet är värt att tas upp separat.

4.4.2 Placeringen av "vare sig" i satser utan negerande element

Vare sig förekommer på många olika platser i satser utan negerande element, i likhet med *varken*. I tabell 7 finns en översikt på var *vare sig* förekommer i de 37 icke negerade satserna i mitt material.

Tabell 7. Placeringen av *vare sig* i de 37 icke negerade satserna. AppT = appositionellt tillägg

A1	Prefokalt i fundamentet	Prefokalt på typplatsen	Prefokalt i N1	Prefokalt i slutfältet	AppT	Övriga
19 (51 %)	1 (3 %)	5 (14 %)	7 (19 %)	2 (5 %)	2 (5 %)	1 (3 %)

I likhet med *varken* är den vanligaste positionen A1 för *vare sig* i satser utan negerande element. Även här förekommer det relativt ofta att *vare sig* har två potentiella platser i satsschemat, A1 och prefokalt i slutfältet. I 13 satser förekommer sådan tvetydighet. Men eftersom *vare sig* står entydigt i A1 sex gånger och endast entydigt prefokalt i slutfältet två gånger, är A1 normalfallet för *vare sig* i icke negerade satser och de 13 tvetydiga meningarna analyseras därefter. Så totalt är *vare sig* placerat i A1 19 gånger, mer än hälften av fallen. I de sex satser där *vare sig* står i A1 och samordningen längre bort, har *vare sig* trots det räckvidd över samordningen.

I totalt 13 fall står *vare sig* prefokalt i antingen fundamentet, typplatsen eller N1 och i två av satserna står *vare sig* i ett appositionellt tillägg. Den sista satsen är svår att placera in i de ovanstående grupperna.

(64) Björn Johnsons tes är att *vare sig* förklaringen att arbetsmiljöproblemen bidragit till ökande sjuktal eller att försäkringen överutnyttjas håller måttet.

I denna sats samordnar nämligen *vare sig* subjektets två satsformade attribut (i bisatsen). En möjlig alternativ tolkning är att *vare sig* samordnar två fraser med samma huvudord och att *förklaringen* därför är struket i det andra ledet. Om man tolkar meningen så, står *vare sig* prefokalt i N1.

Figur 6. Placeringen av *vare sig* i satsschemat om man tolkar exempel 64 som att ha ett struket *förklaring* som huvudord i den andra frasen

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
	att	vare sig förklaringen att arbetsmiljöproblemen [...] eller förklaringen att försäkringen [...]		håller	måttet	

4.4.3 Placeringen av "varken" i satser med negerande element

När *varken* förekommer tillsammans med ett negerande element, förekommer det på flera platser, men prefokalt i slutfältet är definitivt vanligast. I tabell 8 ges en översikt över var *varken* placeras i negerade satser.

Tabell 8. Placeringen av *varken* i de 45 negerade satserna. AppT = appositionellt tillägg¹²

A1	Prefokalt i fundamentet	Prefokalt på typplatsen	Prefokalt i N1	Prefokalt i slutfältet	AppT	Övriga
2 (4 %)	0 (0 %)	2 (4 %)	3 (7 %)	28 (62 %)	6 (13 %)	4 (9 %)

I 28 fall av 45 står *varken* prefokalt i slutfältet, som i 65.

(65) [V]i får inte vara varken nöjda eller missnöjda med dem.

Även här förekommer det två tvetydiga fall. Men eftersom *varken* entydigt står prefokalt i slutfältet 26 gånger och endast två gånger entydigt i A1, är normalfallet prefokalt i slutfältet för *varken* i negerade satser. I dessa två satser tolkas det därför som om *varken* står prefokalt i slutfältet.

Den näst vanligaste platsen för *varken* i en negerad sats är i ett appositionellt tillägg. *Varken* står totalt sex gånger i appositionellt tillägg till negerade satser. I fem fall står *varken* prefokalt i antingen N1 eller på typplatsen. I samtliga av dessa fall står *varken* i en bisats och i fyra av de fem fallen står negationen i matrisen. I det sista fallet utgör bisatsen där *varken* står rektion till den negerande prepositionen *utan*:

(66) Denna kakan satt hon helt plötsligt med i munnen utan att varken jag eller maken sett hur den kom i hennes ägo.

I endast två fall står *varken* i A1 och i båda fallen står *varken* i en bisats medan negationen står i huvudsatsen.

(67) Vi visste inte att vi varken fick filma eller intervju dem.

(68) Men behandlingen fungerade inte eftersom man varken hade den rätta borföreningen eller tillräckligt bra neutroner.

I det första fallet har *varken* – eller räckvidd över de två infinita verben i bisatsen och i det andra över de två direkta objekten.

I tre fall samordnar *varken* rektioner i prepositionsattribut och man kan då säga att *varken* står prefokalt inuti en nominalfras, som i 69.

(69) Jag fick knappt någon hjälp från varken barn eller vuxen psyk

¹² Anledningen till att summan av procentalen i tabell 9 är 99 % är att samtliga procenttal är avrundade till närmaste heltal.

Den sista av de 45 satserna med *varken* och ett negerande element ser ut så här:

(70) Han påpekar att man inte kan jämföra norska och svenska fiskodlingar, varken när det gäller odlingens storlek eller fisksort.

Här står *varken* före en bisats. Antingen kan man tolka satsen som om *varken* samordnar *storlek* och *fisksort* eller som om *varken* samordnar två bisatser. I så fall skulle *när det gäller odlingens* vara struket i andra ledet. Intuitiv känns det som om skribenten menat att *varken* skulle inleda ett appositionellt tillägg och att det andra *när det gäller odlingens* är struket, även om man kan tolka satsen också på andra sätt.

4.4.4 Placeringen av "vare sig" i satser med negerande element

Den vanligaste positionen för *vare sig* i en negerad sats är prefokalt i slutfältet, i likhet med *varken* i negerade satser. Då samordnar *vare sig – eller* fraser som till exempel fungerar som objekt, subjektiva predikativer och tids- och rumsadverbial. I tabell 9 ges en översikt över var *vare sig* placeras i negerade satser.

Tabell 9. Placeringen av *vare sig* i de 163 negerade satserna. AppT = appositionellt tillägg

A1	Prefokalt i fundamentet	Prefokalt på typplatsen	Prefokalt i N1	Prefokalt i slutfältet	AppT	Övriga
0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	2 (1 %)	116 (71 %)	27 (17 %)	18 (11 %)

Precis som tidigare finns det några satser (sex fall) som är tvetydiga. Det är emellertid så att *vare sig* aldrig står entydigt i A1 i negerade satser och därför utgör prefokalt i slutfältet normalfallet för *vare sig* i satser med negerande element. Så *vare sig* står totalt 116 gånger prefokalt i slutfältet.

Det appositionella tillägget är den nästa vanligaste placeringen för *vare sig* i negerade satser, precis som för *varken* i negerade satser. *Vare sig* står i 27 fall i ett appositionellt tillägg till en negerad sats. I två fall står *vare sig* prefokalt i N1.

(71) Cheferna för de ledande opinionsinstituterna tror inte att *vare sig* socialdemokraterna eller de konservativa vill ha nyval nu.

(72) Enligt bolagets etiska riktlinjer får inte *vare sig* bolaget eller AMFs kunder ställas i skuggan av medarbetares personliga motiv.

Vare sig samordnar i 71 två fraser som utgör subjekt i bisatsen, som utgör direkt objekt i matrisen. Det negerande elementet *inte* står i matrisen. 72 utgör en unik mening i mitt material. *Vare sig* samordnar två fraser som står i N1 eftersom omständighetsadverbialet *Enligt bolagets etiska riktlinjer* har topikaliserats. Även *inte* står prefokalt i N1 i denna sats, eftersom *inte* här är lednegerande. Detta är en unik sats eftersom det bland mitt material endast en gång förekommer att både *vare sig* och ett negerande element står prefokalt i N1 i en huvudsats. *Varken* förekommer aldrig tillsammans med ett negerande element i N1.

Bland de 18 övriga satserna hittar vi diverse positioner. En relativt vanlig position för *vare sig* i satser med negerande element är i prepositionsattribut, där *vare sig – eller* samordnar rektionerna. Detta förekommer totalt 11 gånger och kan se ut som 73.

(73) Hon har inte fått rapporter om *vare sig* störningar i barngrupper, ilska föräldrar eller sämre arbetsklimat.

I tre fall står *vare sig* inuti infinitivfraser. I samtliga tre fall står infinitivfrasen i matrisens slutfält, så man skulle kunna säga att *vare sig* här står prefokalt i slutfältet, men eftersom de står inuti infinitivfraser bör det analyseras var i infinitivfrasen de står. Två exempel ges i 74 och 75.

(74) Du har ingen lust att *vare sig* festa varje helg eller åka på flera små resor.

(75) Jag beväpnade mig med en sax och gick på upptäcksfärd i hela huset, utan att *vare sig* hitta en inbrottstjuv eller något som hade ramlat i golvet.

Vare sig står i dessa fall i den position som SAG (1999, del 3, s. 563) benämner som framförställda bestämningar till huvudordet i en infinitivfras (där huvudordet naturligtvis är det infinita verbet). I 74 och en annan sats har *vare sig* räckvidd över hela infinitivfrasen, medan *vare sig* endast har räckvidd över de direkta objekten i infinitivfrasen i 75.

Fyra satser återstår av de 163 och de fyra satserna är svåra att placera in i ovanstående grupper.

(76) Länsrättens sakkunniga gör som vanligt, lyssnar bara på vad läkarna har att säga utan att titta igenom *vare sig* journaler eller granska läkarnas påståenden.

(77) [...], så att du inte ska behöva spendera *vare sig* tid i telefonkö eller få höga samtalsavgifter när du behöver kontakta oss.

(78) För ovanlighetsn skull har jag ett filmtips som inte har med vare sig westernkulturen att göra eller är att betrakta som en komedi.

(79) Eskil Franck tyckte inte att det var något anmärkningsvärt med att en statlig myndighet satte sig till doms över en författare och en fotograf, människor som vare sig anklagats eller dömts för något brott.

I 76, 77 och 78 bryter skribenterna mot normen att man endast samordnar led av samma slag. I 76 samordnas en nominalfras med en infinit verbfras, likaså i 77. I 78 samordnas en nominalfras med en finit verbfras. Slutligen står *vare sig* i 79 i en mycket inbäddad position. *Vare sig* samordnar nämligen infinita verbfraser i en relativsats som utgör ett satsformat attribut till *människor*. *Människor* utgör i sin tur en apposition till *en författare och en fotograf*, som i sin tur står i en andragsbisats. Negationen står emellertid i A1 i huvudsatsen. Man skulle kunna placera in denna sats i gruppen där *vare sig* står i slutfältet, men eftersom *vare sig* står så pass inbäddat i denna sats, valde jag att ta upp den separat.

4.4.5 Slutsats

Utifrån avsnitt 4.4 kan man dra många slutsatser. För det första står *varken* och *vare sig* i mer än hälften av fallen i A1 och även relativt ofta prefokalt i N1 när de står i satsen utan negerande element. När de står i A1 kan de fortfarande ha räckvidd över satsled längre bort i satsen.

För det andra är den vanligaste positionen för både *varken* och *vare sig* i satser med negerande element prefokalt i slutfältet, till skillnad från när de står i satser utan negerande element. *Vare sig* står aldrig entydigt i A1 i dessa negerade satser och för *varken* förekommer endast 2 sådana fall. Den näst vanligaste placeringen är i appositionella tillägg till negerade satser.

För det tredje kan man dra en slutsats i relation till samordning av två fraser som fungerar som subjekt. V-uttrycken samordnar aldrig två fraser som fungerar som subjekt i fundamentet när de står i satser med negerande element. Endast tre respektive två gånger samordnar de två fraser som fungerar som subjekt i N1, och i fyra av dessa fall står negationen i matrisen medan *vare sig* och *varken* står i en bisats. Detta ansluter väl till de resultat som Westman (1993) fick i sin enkätundersökning. De av Westmans meningar som avvisades oftast var de

där *vare sig* samordnade två fraser som utgjorde subjekt i fundamentet (med *inte* prefokalt i fundamentet), till exempel mening 80:

(80) [...] men inte vare sig polisen eller vaktmästaren kan säga om den blivit använd.
Westmans testmeningar där *vare sig – eller* samordnade två fraser som fungerade som subjekt i N1 (med *inte* prefokalt i N1) blev också avvisade relativt ofta, men inte lika ofta som de fall där *vare sig – eller* samordnade två fraser som fungerade som subjekt i fundamentet. Mina resultat ansluter väl till detta, eftersom *vare sig – eller* endast en gång samordnar två fraser som utgör subjekt i N1 med *inte* prefokalt i N1. När det kommer till *v*-uttrycken i icke negerade satser så händer det att de samordnar två fraser som utgör subjekt i fundamentet, även om det endast förekommer en gång för *vare sig* och sju gånger för *varken*. Det är dock relativt vanligt att de samordnar två fraser som fungerar som subjekt i N1.

För det fjärde kan man se att det är vanligare att *v*-uttrycken samordnar finita verb i satser utan negerande element än med. Endast i två fall samordnar *varken – eller* finita verb på typplatsen i en negerad sats. I dessa två fall står *varken – eller* i en bisats, medan det negerande elementet står i matrisen. *Vare sig – eller* samordnar aldrig finita verb på typplatsen i negerade satser. I icke negerade satser förekommer sådan samordning emellertid oftare.

För det femte och sista kan man också se att *v*-uttrycken oftare förekommer i appositionella tillägg efter satser med negerande element än efter satser utan.

5 Sammanfattning

Syftet med den här undersökningen var att klarlägga hur de disjunktivt samordnande uttrycken *varken – eller* och *vare sig – eller* används i autentiskt skriftspråk, främst med avseende på om de används med eller utan negerande element och hur de används i satser med och utan negerande element. De underordnade frågeställningarna var om *v*-uttrycken användes olika beroende på texttypen de förekom i, om de oftare användes tillsammans med något speciellt negerande element, på vilket avstånd från det negerade elementet de förekom samt på vilken position i satsen de användes.

Den primära slutsatsen är att *vare sig – eller* används tillsammans med negerande element betydligt oftare än *varken – eller*. *Vare sig – eller* förekommer i negerade satser i ungefär fyra

femtedelar av fallen, medan motsvarande siffra för *varken – eller* är drygt en femtedel.

Eftersom *varken* sällan förekommer tillsammans med andra negerande element, ses *varken* alltså betydligt oftare som ett negerande element i sig än *vare sig*. Hur ofta *v*-uttrycken används med negerande element skiljer sig emellertid åt mellan de undersökta texttyperna. I det ledigare språket i bloggtexter är det vanligare att *vare sig – eller* används utan negerande element och *varken – eller* med än i de formellare tidningstexterna. I bloggtexterna ses alltså *vare sig* som ett negerande element oftare än i tidningstexterna, som således följer den traditionella normen i högre utsträckning än vad bloggtexterna gör. Dock förekommer det även i tidningstexterna att *varken – eller* används med negerande element och *vare sig – eller* utan, så det är inte endast i ledigare skriftspråk som man låter bli att följa den traditionella normen.

Vidare kan man även dra slutsatsen att det negerande elementets art troligtvis inte har någon inverkan på vilket *v*-uttryck som används. Båda *v*-uttrycken förekommer både i satser med det starkt negerande elementet *inte* och i satser med negerande pronomen, prepositioner och tidsadverb. En möjlig hypotes hade varit att det etymologiskt sett negerande *varken* endast skulle förekomma med svagare negationer som *sällan* och *föga*, men så är inte fallet. *Inte* är det negerande element som definitivt används oftast tillsammans med både *varken – eller* och *vare sig - eller*, närmare bestämt i ungefär två tredjedelar av de negerade satserna. Detta beror förmodligen endast på att *inte* är ett mycket vanligt negerande element i förhållande till andra negerande element och inte på att *v*-uttrycken helst används med *inte*. *Vare sig – eller* förekommer också med *knappast* och vissa negerande verb, vilket *varken – eller* inte gör. Dessa fall är dock så få att detta troligtvis snarare beror på slumpen än att *varken – eller* inte används med dessa negerande element.

När det gäller avståndet mellan *v*-uttrycken och det negerade elementet, verkar det som om detta inte heller spelar någon avgörande roll för vilket *v*-uttryck som används. Både *varken* och *vare sig* förekommer direkt intill negerande element samt på längre avstånd från det negerade elementet, till exempel i bisatser då det negerade elementet står i matrisen, även om det är relativt ovanligt att *v*-uttrycken står precis intill ett negerande element. Oftast står det negerande elementet i A1 medan *vare sig* och *varken* står prefokalt i slutfältet, troligtvis för att detta är de vanligaste positionerna för negerande element respektive *v*-uttrycken i

negerande satser, snarare än att det här avståndet mellan negerande element och *v*-uttrycken skulle föredras av språkbrukare.

Slutligen kan vi dra en övergripande slutsats från slutsatserna i avsnitt 4.4.5: *Vare sig* och *varken* används oftast på samma sätt i satser utan negerande element (oftast i A1, kan samordna finita verb på typplatsen och fraser som fungerar som subjekt), medan de används på ett annat sätt i negerade satser (oftast prefokalt i slutfältet, samordnar sällan finita verb på typplatsen och fraser som fungerar som subjekt). Likaså är det vanligast att *vare sig – eller* och *varken – eller* förekommer i appositionella tillägg efter negerade satser, snarare än efter icke negerade satser.

6 Avslutande kommentar

I den här uppsatsen har vi sett att *varken – eller* och *vare sig – eller* används på två sätt: med eller utan negerande element. *Varken – eller* används oftast utan negerande element, medan *vare sig – eller* oftast används med. I satser med negerande element används *v*-uttrycken ganska lika och likaså i satser utan negerande element. *V*-uttrycken verkar alltså vara utbytbara till en viss gräns. Det verkar alltså som om svenskarnas språkkänsla för *varken – eller* och *vare sig – eller* inte är speciellt stark eller också råder olika normer bland språkbrukarna. Det kan vara så att vi befinner oss i en pågående språkförändring när det gäller *v*-uttrycken. Men det är också möjligt att användningen alltid har vacklat på detta sätt. Kanske är det så att *v*-uttrycken alltid till en viss gräns varit utbytbara. I framtiden hade det varit intressant att undersöka om uttrycken har förändrats över tid. Fanns denna utbytbarhet redan i fornsvenskan eller har det utvecklats senare och när i så fall?

Ett annat möjligt komplement till denna uppsats hade kunnat vara en enkätundersökning. En korpusundersökning säger endast något om hur uttrycken används och inget om acceptansen av användningen. Kanske har vissa skribenter använt *v*-uttrycken på ett sätt som de inte brukar göra och som de skulle ändra om de läste texten en gång till. Det är möjligt att man ibland skriver meningar som man senare själv inte skulle acceptera, just för att man inte tänkte på hur man formulerade sig. En enkätundersökning hade kunnat ta reda på vad språkbrukare tycker om de olika användningssätten och hade därför kompletterat denna korpusundersökning på ett bra sätt.

Som avslutning är det naturligtvis intressant att fundera över varför uttrycken verkar vara utbytbara till en viss gräns. Som vi såg i avsnitt 2.1 så har ju *varken* etymologiskt sett negerande betydelse medan *vare sig* inte verkar ha det. Så varför används de idag synonymt i vissa fall? I detta kan vi nog bara spekulera. *Språkriktighetsboken* (2005) ger dock några möjliga förklaringar. Förmodligen är det så att *varken* och *vare sig* ibland används synonymt för att de är två mycket lika uttryck. Såväl ortografiskt som betydelsemässigt liknar orden varandra och de används båda till disjunktiv samordning. Dessutom verkar betydelsen av *v-*uttrycken oftast inte vara beroende av närvaron av ett negerande element. Skulle någon använda *vare sig – eller* i en sats utan negerande element, skulle nog ingen ha problem med att förstå den ändå. Det borde alltså sällan uppstå missförstånd, oavsett vilket användningssätt som väljs.

Källförteckning

- Aniansson, Eva (1991). Varken och vare sig. I *Eget språk och andras: ett urval artiklar ur Språklådan i Upsala nya tidning*, red. Eva Aniansson, 66-67. Uppsala: Hallgren & Hallgren
- Collinder, Björn (1971). *Svenska: vårt språks byggnad*. Stockholm: Norstedt
- Collinder, Björn (1974). *Svensk språklära*. Lund: Gleerup
- Diderichsen, Paul (1968 [1946]). *Elementær dansk Grammatik*. 3. uppl. Gyldendal
- Enberg, Lars Magnus (1836). *Svensk språklära*. Stockholm: Svenska Akademien
- Josefsson, Gunlög (2009). *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur
- Hellberg, Staffan (1987). *Vårt språk: 151-270*. Göteborg: Univ., Inst. för nordiska språk
- Holm, Britta & Nylund, Elizabeth (red.) (2003 [1972]). *Deskriptiv svensk grammatik*. 20. uppl. Stockholm: Skriptor/Almqvist & Wiksell
- Hultman, Tor G. (2003). *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Norstedt
- Lawler, John M. (2011). Negation and negative polarity. I *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*, red. Patrick Colm Hogan, 554-555. Cambridge: Cambridge University Press
- Lindberg, Ebba (1992). *Beskrivande svensk grammatik*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Univ.
- Lindgren, Birgitta (2003). En regel att avskaffa. *Språkvård* 2: 15-17
- Pihlström, Sven (1988). Bevare sig för vare sig. *Svenskläraren* 1: 44-45
- Platzack, Christer (1987). Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd. I *Grammatik på villovägar*, red. Ulf Teleman, 87-96. Stockholm: Esselte Studium
- SAG = Teleman, Hellberg & Andersson, 1999, se nedan
- Strömquist, Siv (2008). Huvudregeln håller. http://www.svd.se/kultur/huvudregelnhaller_1754275.svd (2013-02-27)
- Språkriktighetsboken* (2005). Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag
- Sundén, D. A. (1950). *Svensk språklära*. 30. uppl. Stockholm: J. Beckman
- Teleman, Ulf (1974). *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lund: Studentlitteratur
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien
- Thorell, Olof (1973). *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte studium

Wellander, Erik (1982 [1939]). *Riktig svenska*. 4. uppl. Solna: Esselte studium

Wessén, Elias (1968). *Vårt svenska språk*. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Westman, Margareta (1993). Vare sig – och varken. *Språkvård* 4: 25-30